

Unitat 8 L'empirisme. Hume

1. L'empirisme
2. John Locke i el contractualisme
3. David Hume
4. Impressions i idees
5. Relacions d'idees i qüestions de fet
6. La crítica a la idea de causalitat i a la de substància
7. El «Compendi» d'un *Tractat de la naturalesa humana*
8. L'emotivisme moral

1. L'empirisme

- Juntament amb el racionalisme, l'empirisme és l'altre gran corrent filosòfic dels segles XVII i XVIII.
- Els principals pensadors empiristes britànics dels segles XVI, XVII i XVIII són Francis **Bacon** (1561-1626), Thomas **Hobbes** (1588-1679), John **Locke** (1632-1704), George **Berkeley** (1685-1753) i David **Hume** (1711-1776). Els plantejaments dels tres últims (posteriors a Descartes) es poden entendre com a crítica al racionalisme de Descartes, tot i que parteixen dels problemes que Descartes planteja.
- L'empirisme posterior a Descartes es caracteritza per afirmar que:
 - Tot el coneixement comença amb l'**experiència sensible**.
 - **No existeixen idees innates**.
 - No coneixem directament la realitat, sinó les **idees sobre la realitat** (en això coincideix amb Descartes).
 - L'experiència sensible és l'**únic criteri per decidir la veritat o falsedat** d'una proposició sobre els fets. Si no és possible determinar de quina experiència prové una proposició, caldrà rebutjar aquesta proposició com a falsa o mancada de sentit.

2. John Locke i el contractualisme

- John Locke (1632-1704) va viure en l'època de:
 - Les **dues revolucions** angleses:
 - La primera va significar l'execució de Carles I (1649) i la instauració de la Commonwealth o **República de Cromwell** (1649-1660).
 - La segona, el 1688 (la Revolució Gloriosa) va ser l'inici de la **monarquia parlamentària**, amb Guillem d'Orange i Maria II, i va comportar la *Declaration of Rights* de 1689 en què s'establia la superioritat de la llei sobre la voluntat del rei.
 - Profunds **conflictes religiosos** a les Illes Britàniques, entre anglicans, catòlics i calvinistes.
- Locke va néixer en una família partidària d'un govern parlamentari.
- Va estudiar filosofia a Oxford, i després ciències i medicina.
- Va entrar al servei del comte de Shaftesbury, com a secretari, metge i tutor del seu fill. El comte de Shaftesbury era un líder de l'oposició a Carles II i Jaume II. Locke el va acompanyar en les seves èpoques d'exili a França i Holanda.
- Locke és un dels principals pensadors **empiristes**, però és conegut especialment com a precursor del **liberalisme** i teòric de la **divisió de poders**. El seu pensament va influir en la instauració a Anglaterra de la **monarquia parlamentària**.
- Obres:
 - Teoria del coneixement:
 - *Assaig sobre l'enteniment humà* (1690)
 - Teoria política:
 - *Carta sobre la tolerància* (1689)
 - *Dos tractats sobre el govern civil* (1690)

El contractualisme

- El contractualisme és la posició pròpia de la teoria política que afirma que el poder polític o l'Estat té el seu origen i legitimació en un contracte o pacte. No és natural ni prové de Déu.
- Locke és, amb Hobbes (1588-1679) i Rousseau (1712-1778), un dels representants del **contractualisme modern**.
- Locke escriu el dos *Tractats sobre el govern civil* en el context de l'**oposició a la monarquia absoluta** de Carles II i Jaume II.
- Els dos *Tractats* polemitzen amb els defensors de la monarquia absoluta:
 - Robert Filmer (1588-1653) afirmava que el poder polític deriva del poder patriarcal donat per Déu a Adam; la monarquia absoluta es legitimava pel desig de Déu.
 - Thomas Hobbes (1588-1679), com Locke, entenia que la societat política sorgeix d'un contracte, però aquesta ha de donar lloc a un poder absolut.
- Locke es proposa investigar:
 - L'**origen de l'Estat** (o societat civil, o govern civil, o estat social): d'on prové el poder polític?; què el legitima? (El poder polític és el dret de dictar lleis i exercir la força per fer-les executar).
 - Els **deures dels súbdits** respecte al seu governant.
 - La legitimitat del **dret de rebel·lió**.
- Les idees sobre teoria política de Locke poden ser qualificades com:
 - **Contractualistes** (el **contractualisme** entén que l'origen de la societat i de l'Estat és un pacte o contracte entre els éssers humans, pel qual accepten limitar les seves llibertat per instituir el poder polític).
 - Precedent del **liberalisme**.

L'estat de naturalesa

- El contractualisme modern comença per reflexionar sobre l'anomenat **estat de naturalesa**: la hipotètica situació que precediria a l'aparició del poder polític. Serveix per reflexionar sobre la condició humana: l'home com a producte de la naturalesa, abans de qualsevol aportació cultural.

Hobbes (1588-1679)	Locke (1632-1704)	Rousseau (1712-1778)
«Homo homini lupus est». En l'estat de naturalesa l'ésser humà tendeix només a buscar el seu benefici i a aprofitar-se, si pot, dels altres. - En l'estat de naturalesa l'única llei és la de la força. - L'estat de naturalesa és l'estat de guerra de tots contra tots. No tenen cabuda les nocions de justícia o injustícia.	- En l'estat de naturalesa els éssers humans són lliures i iguals. - En l'estat de naturalesa governa la raó i la llei natural. La llei natural és una llei moral universal, emanada de la raó humana. - Tothom té dret a la pròpia conservació, a defensar la pròpia vida i a la llibertat. - Tothom té dret també a la propietat, producte del treball. L'estat de guerra no és propi de l'estat de naturalesa, sinó que és una violació d'aquest.	«L'home és bo per naturalesa, és la societat qui el corromp». - En l'estat de naturalesa no hi ha afany d'acumular béns; els individus viuen en pau, sense vanitat, enveja ni vicis. - En aparèixer la vida social neix la propietat privada i comença la dominació d'uns éssers humans per uns altres. - La guerra només existeix entre els qui han de salvar les seves propietats i el seu prestigi social, i això no passa en l'estat de naturalesa.

El pacte

- Per a Locke, l'estat de naturalesa no és una situació perfecta, ja que, pot ser insegur: els béns no estan protegits i, en absència d'un àrbitre en els conflictes entre els individus, pot haver-hi abusos, revenges i excessos en l'exercici dels drets a castigar els qui atempten contra la pròpia seguretat, llibertat o propietat. Els éssers humans es veuen impulsats a formar societats civils per la mútua protecció i per preservar la propietat.
- Creem així una societat política mitjançant un **pacte** fonamentat en el mutu **consentiment**.
- El resultat del pacte és un poder polític exercit de forma delegada, ja que els individus, voluntàriament i per mutu acord, posen l'exercici de la seva llibertat **en mans de la majoria**.
- El poder polític només és legítim si prové d'aquest **pacte fonamentat en el consentiment**.

Organització, revocació i control del poder

- El resultat del pacte no és un poder absolut (com en Hobbes). Constituïda la societat civil, tots els individus tenen els mateixos drets, i els governats han de respondre dels seus actes davant d'ells. Locke rebutja la monarquia absoluta.
- El pacte implica el **consentiment** dels individus de **sotmetre's a la voluntat de la majoria**.

La divisió de poders

- Per tal d'organitzar el poder polític, la societat crea un sistema de **govern** al qual encarrega l'elaboració de les lleis i la seva execució.
- Locke recomana definir poders diferents per tal que es limitin entre ells:
 - El **poder legislatiu**:
 - És el poder suprem de l'Estat. Els altres hi estan subordinats.
 - S'encarrega d'elaborar les lleis, que han de ser les mateixes per a tothom.
 - Les lleis que elabori han d'inspirar-se només en el bé del conjunt de la societat i han d'estar sotmeses a la llei moral.
 - El **poder executiu**:
 - És l'encarregat de fer complir les lleis.

HISTÒRIA DE LA FILOSOFIA

2n de BATXILLERAT

- El **poder federatiu**:
 - És el poder de fer la guerra i signar la pau i d'establir acords amb altres estats o persones externes a l'Estat.

La revocació del govern

- El pacte que funda el poder es dissol i la rebel·lió està justificada si els qui detenen el poder polític l'usen en el seu propi benefici, limiten o dissolen el poder legislatiu, obren contra el manament rebut, envaeixen l'esfera de la propietat i les llibertats dels individus o no tenen cura de les seves obligacions.
- De fet, Locke pensa que els rebels són els governants que actuen contra la voluntat de i interessos dels ciutadans.

La propietat privada

- El dret a la **propietat privada** és el dret natural al qual Locke dedica més.
- El dret a la propietat privada es funda en el **treball**: el producte del treball de l'ésser humà, com la seva vida, la seva llibertat i la seva seguretat, són drets seus.
- Locke afirma que tot el que no sigui producte del propi treball no li pertany, però defensa també el dret de l'herència.
- Locke rebutja el dret del govern de posar impostos sense el consentiment dels governats.

La llibertat religiosa

- Locke entén que la religió és un assumpte privat que concerneix només a l'individu i en el qual l'Estat no té dret a intervenir. Però en realitat no defensa l'absoluta llibertat religiosa, ja que hi queden fora els que juren obediència a una potència estrangera i els que no creuen en Déu.

3. David Hume

- David Hume (1711-1776) porta l'empirisme a les seves últimes conseqüències.
- Hume era escocès, d'Edimburg. Provenia d'una família de comerciants que volia que continués amb els negocis familiars i rebutjava que es dedicés al pensament.
- Va viure en diverses ocasions a França. Va mantenir una gran amistat amb Rousseau i va tenir contactes amb la Il·lustració francesa.
- Obres:
 - *Tractat de la naturalesa humana* (1739-40). En fracassar aquesta obra de joventut, Hume mateix en va fer un resum que es coneix com a *Abstract*, o *Extracte* o *Compendi* (1740).
 - *Investigació sobre l'enteniment humà* (1758). Sobre teoria del coneixement.
 - *Investigació sobre els principis de la moral* (1751). Sobre ètica
- Hume es proposava fer un estudi de la naturalesa i el comportament de l'ésser humà fonamentat en bases empíriques i no a partir de la reflexió racionalista.

4. Impressions i idees

Impressions i idees

- Hume anomena **percepcions** al material bàsic del coneixement, és a dir, als continguts de la ment.
- Entre les percepcions, es poden distingir:
 - **Impressions**: les dades immediates de l'experiència, tant de l'externa (sensacions), com dels nostres sentiments o passions. Són molt més vívides i fortes.
 - **Idees**: còpies de les impressions, quan són recordades o imaginades. Són més pàl·lides i dèbils.
- **Principi de còpia**:
 - Tota idea deriva d'una impressió; per tant no hi ha idees innates.
 - Aquelles termes que no es refereixen a una idea que prové de les impressions són falsos i inútils. Això s'aplica a l'anàlisi dels conceptes metafísics, com substància, ànima, Déu o causalitat.

Memòria i imaginació

- La **memòria** evoca idees amb el mateix ordre o estructura amb què apareixen les impressions
- La **imaginació** trastoca i altera l'ordre de les idees.
- La imaginació segueix unes **lleis d'associació d'idees**, que actuen fent que unes idees s'uneixin naturalment amb unes altres:
 - **Semblança**
 - **Contigüïtat** en el temps i en l'espai
 - **Causalitat**

5. Relacions d'idees i qüestions de fet

- Hi ha dos tipus d'enunciats que són objecte dels nostres raonaments. Serien els que expressen:
 - a) **Relacions d'idees:** són proposicions la veritat de les quals depèn del significat dels termes que les integren (p.e.: «el tot és més gran que les parts»).
 - Leibniz les anomena *veritats de raó*; Kant, *proposicions analítiques*.
 - Una proposició que expressi relacions d'idees, quan és veritable, apareix com a necessàriament veritable, en el sentit que seria una contradicció negar-la. Això explica que siguin establertes a priori.
 - Són les proposicions pròpies de les ciències formals, però no es refereixen als fets del món.
 - b) **Qüestions de fet:** són proposicions la veritat de les quals és coneguda a partir de l'experiència, no de l'anàlisi lògica. (p.e.: «hi ha una mosca a la sopa»; també: «els cossos cauen amb un moviment uniformement accelerat»).
 - Leibniz les anomena *veritats de fet*; Kant, *proposicions sintètiques*.
 - Una proposició que expressi qüestions de fet, quan és veritable, apareix com a contingentment veritable, en el sentit que no seria cap contradicció negar-la. Segons Hume, només pot ser establerta a posteriori.
 - Són les proposicions que expressen qualsevol circumstància del món, i les pròpies de les ciències empíriques.

6. Crítica de la idea de causalitat i a la de substància

Crítica de la causalitat

- Hume realitza una anàlisi exhaustiva de la relació de causalitat, ja que entén que tots els nostres raonaments sobre qüestions de fet es fonamenten en la causalitat.
- Entén que la creença que en un fet A sigui la causa d'un altre fet B procedeix només de l'experiència. Sense l'experiència prèvia de fets similars no podríem de cap manera esperar que succeeixi B després que succeeixi A.
- Analitzant la relació causal entre un fet A, que concebem com a causa, i un fet B, que concebem com a efecte, es troben tres elements:
 - a) **Contigüïtat en el temps i en l'espai:** cal que A sigui contigu a B
 - b) **Prioritat en el temps:** cal que A sigui anterior a B
 - c) **Conjunció constant:** tot fet similar a A produeix un efecte similar a B
- Però quan concebem una relació de causa-efecte entre A i B també tenim la idea d'una **connexió necessària** entre els dos fets. Quin és l'origen d'aquesta idea?
 - **No hi ha cap impressió** d'aquesta connexió necessària. Simplement, quan es dona una connexió constant entre A i B, la ment imagina aquesta connexió necessària.
 - Si no haguéssim vist anteriorment fets similars, mai el nostre enteniment seria capaç de predir a priori un efecte o altre.
 - Només l'**hàbit** o el **costum** és l'origen de la idea de la connexió necessària entre la causa i l'efecte.
- En conseqüència, només el costum ens fa creure que en el futur tot es comportarà igual que en el passat. No hi ha cap coneixement del funcionament regular de la naturalesa basat en la inducció.
- Amb la crítica de la causalitat Hume s'oposa:
 - Al pensament racionalista segons el qual la naturalesa es pot conèixer a priori, deductivament.
 - A l'empirisme de Locke i a la física newtoniana, que afirmen la possibilitat del coneixement de la realitat natural sobre les bases de l'observació i l'experimentació.
- No hi ha cap més fonament per establir les lleis científiques que l'hàbit psicològic que ens inclina a pensar que alguns esdeveniments estan regularment connectats.

Crítica de la idea de substància

- Hume sotmet a crítica la idea de totes les substàncies de les quals parlava Descartes, i arriba a la conclusió que es tracta de conceptes metafísics que no provenen de cap impressió i dels quals, per tant, no en tenim cap coneixement vàlid.

Crítica de la idea de Déu

- No hi ha cap impressió que correspongui a la idea de Déu.
- No té sentit voler establir deductivament l'existència de Déu, perquè la existència de qualsevol ésser és una qüestió de fet i només establim deductivament relacions d'idees.
- D'altra banda no es pot deduir l'existència de Déu a partir del que observem en el món, com han pretès molts pensadors (Aristòtil, Sant Tomàs...). Aquest han pretès inferir de l'existència del món i el seu ordre i regularitat l'existència de Déu, com a causa intel·ligent de tot. Però no és una inferència legítima: la inferència causal la fem quan observem una conjunció constant entre el fet A (causa) i el fet B (efecte), però en aquest cas no tenim cap impressió de la causa.

Crítica de la idea de substància material

- Hume està d'acord amb la crítica que fa Berkeley al concepte de substància material de Locke: quan apareixen agrupades unes certes impressions, la ment tendeix a imaginar que provenen d'una cosa, d'una substància que en seria la causa. Però no tenim cap impressió pròpiament d'aquesta substància ni de la connexió entre ella i les nostres impressions.
- Només per costum creiem que aquestes impressions d'una substància material.

Crítica de la idea del jo

- Hume també critica l'afirmació de Descartes que la primera evidència és la del jo, com a substància pensant. No tenim cap impressió constant que correspongui a aquest jo, només hi ha una successió d'impressions que van apareixent. La idea del jo com a substància tampoc no és una idea vàlida.
- És la **memòria** la responsable de la formació de la idea del jo com a substància. Davant d'un estat mental, la memòria ens fa recordar altres percepcions semblants, la qual cosa ens fa pensar que totes les percepcions resideixen en un mateix jo.

Escepticisme

- La filosofia de Hume porta a un escepticisme moderat.
- Es tracta de restringir la recerca a aquells camps on el coneixement és possible:
 - El coneixement matemàtic i lògic, que examina relacions d'idees però que no parla de fets del món.
 - El coneixement empíric, que estableix qüestions de fet, però que no pot determinar la necessitat de cap d'aquests fets.

7. El «Compendi» d'un *Tractat de la naturalesa humana*

- Hume va escriure, quan tenia tot just 18 o 19 anys, un *Tractat de la naturalesa humana* (1739-40). En aquesta obra pretenia deixar resoltos tots els problemes filosòfics, tant pel que fa a la teoria del coneixement com a l'ètica. Per altra banda, rebutjava la possibilitat de qualsevol coneixement metafísic.
- En fracassar aquesta obra de joventut, Hume mateix en va fer un resum que es coneix com a *Abstract*, o *Extracte* o *Compendi* (1740). El va publicar anònimament, com si es tractés d'una ressenya feta per una altra persona.
- Gairebé 200 anys després de la publicació del «Compendi», el 1939, l'economista J. Maynard Keynes va descobrir que el veritable autor era el mateix Hume i va reeditar l'obra.

8. L'emotivisme moral

- L'ètica de Hume és **emotivista** i, en cert sentit, **utilitarista**.

Crítica del racionalisme moral

- Segons Hume, l'enteniment humà només pot establir de forma vàlida:
 - Qüestions de fet.
 - Relacions d'idees.
- La moralitat d'una acció:
 - **No és una qüestió de fet**, perquè no hi ha cap impressió provinent de les coses que es correspongui amb la seva bondat o maldat.
 - **No és una relació d'idees**, perquè d'una relació d'idees no es poden extreure valoracions morals.
- Així doncs, la moralitat no es pot determinar racionalment.
 - Hume anomena **fal·làcia naturalista** a l'intent de deduir un deure de la constatació d'alguna cosa que és. És un salt erroni del **ser a l'haver de ser**.

L'emotivisme moral

- Hume pensa que són els sentiments els que ens fan aprovar o desaprovar una acció.
- Hume creu que el sentiment moral més primari és el d'**humanitat**, que ve amb la percepció de la felicitat o infelicitat que sentim tots els humans com a conseqüència d'una acció. Els humans valoren de formes més o menys diferents les diverses qualitats de les persones, però comparteixen els mateixos sentiments d'aprovació o desaprovació sobre allò que és útil o perjudicial per a la humanitat.
- Per tant, considerem que una acció és bona quan és **útil** per augmentar **la felicitat o el benestar** de la humanitat, i és dolenta quan tendeix a augmentar la infelicitat o el dolor.
- La raó té el paper d'establir correctament el que succeeix i calcular quines són les seves conseqüències, però el judici moral només prové d'un sentiment d'aprovació o rebuig d'aquestes conseqüències.
- De manera anàloga succeeix amb l'experiència estètica: el judici d'una cosa com a bella és només producte d'una sensació o sentiment agradable o desagradable.